

MİLLÎ MÜCADELE'DE YUSUF AKÇURA'NIN FAALİYETLERİ

Gürhan KAT

ÖZET

Son yüzyıllık tarih dilimi içinde ismi sıkça duyulan entelektüel bir kimliğe sahip olan ve cumhuriyetin kurucuları arasında TBMM'deki yerini alan Yusuf Akçura'nın, Türk Tarih Kurumu'nun kurulması ve başkanlığına giden yolda Milli Mücadele'nin askeri ve diplomatik safhasında almış olduğu rolün değerlendirilmesi fayda sağlayacaktır. Döneme ilişkin bu hizmetlerinin de Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay ATASE Başkanlığı arşiv belgeleri içinden çıkmış olması Akçura'nın biyografisine dair bir takım önemli katkılar yapmaktadır. Halide Edip ve Yakup Kadri gibi önemli isimlerin cephede görev alma istekleri Akçura'nın etkisi doğrultusunda fiilen gerçekleştiği savunulabilir. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın, muharebeler sırasında eğitime verdiği önemin ve Büyük Taarruz'dan hemen sonra milli iktisadi kalkınma konusundaki bilinen duyarlılığı, İzmir İktisat Kongresi'nden 3 ay önce bu konuda Akçura'nın kürsüdeki etkiyeciliğini de dikkate alarak hareket ettiğini gösteriyor. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın belirli konularda çalışma arkadaşı ve fikir açısından yanında yer alan birisi olarak Akçura'nın, karizmatik lider olarak ifade ettiği Paşaya bakışı ise bir aydının gözü ile Mustafa Kemal Paşa'yı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Akçura, Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Halide Edip (Adivar), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Garp Cephesi, Ankara

YUSUF AKÇURA'S ACTIVITIES IN NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Yusuf Akçura whose name is frequently heard in the period of last century was among the founders of Turkish Republic and took part in TBMM (Grand National Assembly of Turkey). It is necessary to evaluate his role in the military and diplomatic process of National Struggle, in the process of establishing Turkish History Institution and being principal of this institution. Some important documents about his duty from the archive or Presidency, General Staff ATASE (Military History and Strategic Etude) Presidency contribute to his biography. It can be stated that some important people like Halide Edip and Yakup Kadri participated in the struggle owing to contribution of Yusuf Akçura. It is known that Mustafa Kemal Pasha gave importance to the education during the war, tried to apply economical development program after the Great Offensive and he charged Yusuf Akçura about this subject three months before İzmir Economics Congress.

Key Words: Yusuf Akçura, National Struggle, Mustafa Kemal Pasha, İsmet Pasha, Halide Edip, Yakup Kadri, Western Front, Ankara

Giriş

Milli Mücadele ve bunun doğal sonucu olan Türkiye Cumhuriyeti, Türk tarihi açısından, Osmanlı İmparatorluğu'nun ümmet devletinden milli devlete geçişinin ifadesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu sosyal yapısı, Cumhuriyet ile birlikte, sadece Türk Milleti'ne dayanan tek uluslu siyasi yapıya dönüşmüştür. Türk İstiklal Savaşı, bu dönüşümün güçlüklerle dolu, insan gücünü aşan çabaları gerektiren, bir geçiş dönemi olmuştur. Milli İrade, Milli Egemenlik, Milli Ordu, Milli Meclis ve benzeri kavramlar döneme damgasını vurmuş olmakla beraber, bu kavramların etkileriyle, Türk Milleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki kahramanca katkıları, tarihteki yerini almıştır.

Türk fikir hayatında mümtaz bir yere sahip olan, Milli Mücadele dönemindeki rolüne hatıralarda değinilmesine rağmen tam anlamı ile ele alınamamış olan Yusuf Akçura'nın, gerek askeri mücadele döneminde gerekse Ankara'daki görevleri ile atılımcı bir kişiliğe sahip olduğunun yeni belgeler ışığında ele alınması gerekmektedir. Akçura'nın mutat zevattan¹ olması, başta Türk Tarih Kurumu² olmak üzere Cumhuriyetin birçok kurumunda izlerinin bulunması, Cumhuriyet Tarihi açısından ayrı bir yere sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın, tarihsel bilgisinden kuşku duymadığını belirttiği³, bağımsız fikirleri ve demokrasi taraftarı olması nedeniyle ve askeri mücadele döneminde çeşitli alanlardaki kıymetli faaliyetleri de dikkate alındığında Akçura'yı kültürel konularla ilgili bir danışman olarak değerlendiriyor olması da gözden kaçmamaktadır. Kuşkusuz ki, eğitimi ve Avrupa yaşantısı, görevleri, mesleği ve birikiminin yanı sıra dönemine damgasını vuran "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi bir nazariyeci olarak ele alınmasına ve uzak görüşlü kimselerden biri olarak değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. İşte bu görevlerden Garp Cephesi ve Ankara'daki faaliyetler de dikkate alındığında onun için biçilen kıymet gitgide artmaktadır.

II. Meşrutiyet öncesinde üç siyaset tarzının analizini yaparak dönemine damgasını vurmuş olan Akçura, Balkan Savaşları'na Kurmay Yüzbaşı olarak katılmış, I. Dünya Savaşında gerek tarih hocalığı görevi gerekse entelektüel birikimi ve yabancı dillere olan vukufu

¹ Atatürk'ün sürekli yanında olan ve özellikle sofrasında bulunan şahıslara denilmektedir. Bkz. Turgut Güreer; **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güreer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**, Güreer Yay., İstanbul 2007, s. 374

²ATASE Arşivi ATAZB Kataloğu Kutu:36, Gömlek:12-1,2,6,7'de Türk "Tarihinin Ana Hatları" isimli programın görüşülmesi hususunda, Dolmabahçe Sarayında 6 Ağustos 1932 tarihli üst yazı ile 9 Ağustosta aynı yerde toplanılacağı konuların ilgili zümrelere tevziati icra edileceği bilgisi yer almaktadır. Akçura'dan istenilen kısımları verilmiştir. Bunlar: Hasan Cemil (Çamlıbel) Bey'le ilk ve son söz kısımlarıyla, komisyon olarak orta çağ tarihi ve Türklerin medeniyete hizmetleri kısımlarıdır. Akçura'nın tarihçiliği bahsi için bkz. Gürhan Kat; **Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010, s. 104-114 ve 126-137

³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Arşiv: III-7 Dosya:18 Fihrist:186-1**

dolayısıyla yurtdışı görevlerine gönderilmiştir⁴. Kızılay temsilcisi olarak gittiği görevlerde, Ruslara esir düşen Osmanlı subay ve erlerinin maruz kaldıkları muameleler ve esaret hayatını raporlar⁵ halinde İstanbul'a nakletmiş olan Akçura, bu esirlerin teslim alınması görevini de üstlenmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra milli bilinci Hamdullah Suphi başkanlığında İstanbul'da canlı tutmaya çalışan Türk Ocakları'ndaki faaliyetlerine ve Darülfünun'daki derslerine devam eden Akçura, son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Anadolu'daki milli direnişi destekleyen⁶ ve dönemine göre ileri bir özellik taşıyan ekonomik programa sahip olan Milli Türk Fırkası'nın Eskişehir-İstanbul milletvekili adayı olarak katılmıştır⁷. Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Adnan (Adıvar) ve Ahmet Ferit (Tek) gibi Ocaklıların kazandığı seçimde yer almış ancak meclisin İngilizler tarafından işgalinden sonra diğer arkadaşları gibi ilk TBMM'de yer alamamıştır⁸. Bunun yerine ifa edeceği görevler ise milletvekilliğinden belki de daha önemli ve dikkat çekicidir.

İstanbul'da, Türk Ocağı ve Meclisin İngilizler tarafından 1920'de işgal edilmesine kadar çalışmalarını sürdürmüş olan Akçura, işgalle beraber tutuklanarak Arapyan Hanı'nda bir müddet hapsedilmiştir. İngiliz işgalindeki İstanbul'da yaşamın oldukça güçleştiğini gören Akçura, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki direnişi destekleyen-

⁴ Kat; a.g.e., s.26vd.

⁵ Raporlar, ayrı tarihlerde ve klasörlerde toplamda 121 sayfa olup Gnkur. ATASE Başkanlığı Arşivinde İSH Kataloğu Kutu:82, Gömlek:8-14-17-63-64-78 ve Kutu:121, Gömlek:60'da yer almaktadır. Ayrıca bu raporlar; **Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul, 1335'de yayınlanmıştır.

⁶ Seçimler öncesinde Kuva-yı Milliye ileri gelenleri ile İstanbul'dan irtibata geçmek isteyenlerin listesinin bulunduğu bilgilendirme yazısında Akçura ve ocaklıların isimleri de yer almaktadır. **ATASE Arşivi ATAZB Kataloğu Kutu:15, Gömlek:27**

⁷ Dar'ülfünun müderrisi Yusuf Akçura'nın Milli Türk Fırkası'nın Eskişehir-İstanbul adayı olduğuna dair, **ATASE Arşivi ATAZB Kataloğu Kutu:20, Gömlek:206**

⁸ Yusuf Akçura'nın Eskişehir'deki rakipleri Maliye Bakanı Abdurrahman ve Bayraktar Hacı Beylerin seçimi kazanmak üzere oldukları Amasya'dan 5. Fırka kumandanı Cemil Bey tarafından 3. Kolorduya bildirilmiştir. **ATASE Arşivi ATAZB Kataloğu Kutu:19, Gömlek:212-1** İstanbul'da ise Adnan Adıvar Bey seçimleri kazanmıştır.

lerle birlikte Anadolu'ya geçme kararı almış ve akabinde eşi ile şair Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in de yer aldığı bir vapurla 29 Mart 1921'de önce İnebolu'ya ardından da Ankara'ya ulaşmıştır⁹.

Milli Mücadele Döneminde

Akçura, Mondros Mütarekesi'nden sonra iki siyaset tarzının var olduğunu söyleyerek analizini şu şekilde yapıyordu; birincisini işgalciler ve düşmandan hayır bekleyenler olarak nitelendiriyor ve onları da, hiç de budala olmayan, memleketin, milletin hayat ve istikbalini, hürriyet ve istiklalini hiçe sayan, sırf şahsi menfaatlerini düşünen zevk ve sefalarının eksilmesinden korkan kimseler olarak tanımlıyordu. İkinci siyaset cereyanı olarak da; Türk milletinin kendisini toparlayarak öz Türklüğ'ün, Mustafa Kemal Paşa komutasında milli ordu, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Büyük Millet Meclisi'ni oluşturması ile kendisinin de içinde yer alacağı asıl önemli siyasetin meydana geldiğini belirtiyordu¹⁰.

İstanbul'dan geldikten sonra, yer aldığı Milli Mücadele'de, önce Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğinde ve bu heyetin başkanlığında bulundu. Daha sonra 1921 ve 1922 yılları arasında, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in tasarlayıp başlattığı ve Mehmet Vehbi Bey'in devam ettirdiği Türk Ocaklarına¹¹ bağlı olarak Ankara'daki memurlar, asker, esnaf ve serbest çalışanlara verilen, kurs niteliğini taşıyan ve katılımın oldukça yüksek olduğu *Serbest Dersler* adlı iktisadiyat, maliye, hukuk, eğitim, Türk dili, tarih, sosyoloji ve manevi ilimleri ihtiva eden bilimsel nitelikte derslerde görev aldı¹².

⁹ Yusuf Akçura'nın 29 Mart 1921'de eşi Selma Hanım ve şair Mehmet Emin Bey ile İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya geçmelerine ilişkin olarak bkz. Yusuf Akçura; **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, s.36

¹⁰ a.g.e.; s.39-40

¹¹ Türk Ocaklarının kuruluş nizamnamesinde yer alan bu tür ilmi ve içtimai nitelikteki konferanslar, ocağın kuruluşundan beri devam etmektedir. Türk milletinin yaşam savaşı verdiği buhranlı bir dönem olan Milli Mücadele'de dahi ilmi çalışmaların vazgeçilmeyerek devam edilmesi gerek ocaklıların, gerekse cumhuriyeti oluşturacak olan kadronun niteliğini göstermektedir. Akçura, bu buhranlı dönemde halkın bilinçlendirmesini, talim ve terbiyesi üzerinde durmasını sevindirici bulmaktadır. **a.g.e.**, s.93

¹² **a.g.e.**, s.84vd.

Serbest dersler adı verilen TBMM'nin de destek verdiği¹³ özerk olan ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in de içinde bulunduğu bu derslere, savaş döneminde eğitimin ciddiyetini kavramış milliyetçi, halkçı ve aydın grubun yanı sıra Dar'ülfunun'dan Ankara'ya geçen hocaların katıldığı da görülmektedir. Milli Mücadele'nin haklılığı ile Şark Meselesi'nin bu son perdesindeki haksızlığını Akçura ve bazı bakanlar tarafından izah edildiği bu uygulama adeta bir üniversite havası uyandırmaktadır. Nitekim cephedeki görevi sonrasında Akçura'nın 1. sene sonunda yapmış olduğu değerlendirme dikkate değerdir: *“Bugün efendiler, altı aylık bir tecrübeyi yapmış bulunuyoruz. Tecrübe, ümidimizi takviye etti. Derslere talebe intizam ve hevesle devam eyledi. Başta altı müderrisle dersleri açmıştık; şimdi on beş müderrisimiz var. Yalnız zaman ve mahal bulunmamasından, her gün ancak bir ders verebildik. ... Hükümet-i Milliye'nin teşkilatı idariyesinde yüksek mevkileri işgal eden birkaç zat da vazife-i resmîyelerinden müşkülata arttırabildikleri zamanı, burada ders vermeye tahsis etmek hamiyetkarlığında bulundular*¹⁴.”

Derslerin, hocaların farklı bakış açıları ile serbestçe işlendiğini ve demokratik bir öğretim sistemi izlendiğini belirten Akçura, öğretimde eksik olan unsuru ise ara eleman, teknisyen ve mühendis yetiştirecek okulların milli hükümet merkezi Ankara'da olmamasına bağlamakta ve bu okulların açılması konusunda temennide bulunmaktadırlar¹⁵. Demokrasinin oluşmasına samimi taraftar olanlar halkın siyasi eğitimine ve öğrenimine önem verir diyen Akçura cephede gördüğü bir örneği şöyle dile getirmektedir: *“Cephede iken Yunan maktullerinin, Yunan esirlerinin ceplerinden toplanan bir hayli evrak görmüştüm. Bunların bir kısmı mühim propaganda maksadıyla yazılıp dağıtılan matbualar ve resimlerdi. Atina Darülfünün müderrislerinden birisinin Anadolu'ya, Anadolu'da sakin Hıristiyanlara dair, Atina'da irad ettiği heyecanlı bir konferansı ihtiva eden bir risale, be-*

¹³ Bu, Sakarya Meydan Muharebesi arefesinde I. Maarif Kongresinin düzenlenmesi ile anlaşılabilir.

¹⁴ a.g.e., s.89-90

¹⁵ a.g.e., s.92

*ni çok düşündürdü. Müktesebat-ı ilmiyesi nakıs (bilimsel özelliği olmayan), kudret-i intikadiyesi (eleştirel yönü) zayıf bir nefer ve çavuşa böyle hararet ve belagatla yazılmış sözler, hakikat-i vakaya muhalif bile olsa, az mı icra-i tesir eder? Hasılı Megalo İdealarının tahakkuku hülyasıyla giriştikleri bu harpte düşmanlarımızın müderris ve muallimleri de, şair ve muharrirleri de, vaiz ve hatipleri de kendilerini kendi iradeleriyle, kendi arzularıyla seferber addediyorlar ve milli addettikleri maksadı istihsal uğrunda ellerinden geldiği kadar uğraşıyorlar.¹⁶” Bu söylediklerinden hareketle askeri mücadelede ve sonrasında, Türkiye’de ilmin geliştirilmesi ve yayılması konusunda daha çok çalışmak gerektiğini bunun sabırla ve zamanla semeresini vereceğini *Serbest Dersler’in* de iyi bir örnek olduğunu belirtmektedir. Müstakil ve özgür olmayan ülkelerde, özgür vatandaşların ve özgür fikirlerin bulunamayacağını, serbest derslerin özerk ve dokunulmaz olmasını ise aydın fikirli, özgürlükçü ve halkçı başkomutan Mustafa Kemal Paşa’ya ve en küçük rütbeli askerine kadar Milli Ordu’ya borçlu olduğunu belirtmektedir¹⁷. Serbest derslerin amacını, “*Milliyetçilik, Halkçılık ve Aydınlık*” olarak üç kelime ile ifade eden Akçura; kayıtsız şartsız milli hâkimiyeti dahi reis Gazi Paşa’nın çelik pençesi ile yükselen al sancağında yazılmış ilkeler olarak görmektedir. Milli Mücadele kadrolarının iç isyanlara ve işgallere karşı yürüttükleri faaliyetlerin yanında cehalete karşı yürüttüğü savaşın ne kadar büyük olduğunun görülmesi açısından dikkate şayandır.*

Garp Cephesi’nde

Balkan Harbi sırasında giymiş olduğu asker kıyafeti ve (Yedek) Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Akçura yaşı 45’e yaklaşmış, saçlı sakallı ağarmış¹⁸ olmasına rağmen cephede okuryazar insana ihtiyaç bulunduğu düşüncesi ile Eskişehir Kütahya Muharebeleri’nden Sakarya Meydan Muharebesi’nin sonuna kadar Garp Cephesi’nin istihbarat akışında Garp Cephesi’nde (Alagöz Karargâhı’nda ve Mustafa Kemal

¹⁶ a.g.e., s.98-99

¹⁷ a.g.e., s.102

¹⁸ **EK1** Fotoğrafta Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer alan Akçura’nın görüntüsü.

Paşa'nın yanında) ve Polatlı'da istasyonun karşısında yer alan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi'nde (2. Şube) bazen de Ankara'da bulunarak askeri üniforması ile görev yapmıştır¹⁹. "Eski Dostum" dediği Yusuf Akçura'nın cephede okuryazar insana ihtiyaç duyulduğu şeklindeki ifadesi, Halide Edip Hanım'da cepheye asker olarak katılma fikrini büyük ölçüde oluşturmuştur. Halide Edip kendi anılarında bu durumu şu şekilde izah etmektedir: "*Yusuf Akçura Bey cepheden birkaç günlük izin için yanımıza (Ankara) geldi. Cephe karargâhındaki işleri götürecektir yeter derecede adam olmadığından şikâyet etti. Okuryazar bir adamın ne kadar lazım olduğunu ve münevverlerin vazife almak zamanı geldiğini söyledi. Akçura'nın bu sözleri beni bütün gece uyutmadı*²⁰." devamında "*İşte, garip bir surette 'ben' denilen şeyin tamamen milletin içine karışmış olduğunu en fazla o zaman hissettim millet geçerse, ben de onlarla beraber gitmek istiyordum. Bence kendimin, bir küçük parça olmamın hiçbir önemi yoktu.*²¹". Bu duygular ile Halide Edip Hanım, asker olarak Garp Cephesi'nin İstihbarat 1. Şubesi'ndeki yerini almıştır. Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti ile ilgili izlenimlerini aktaran ve henüz başlayan muharebenin içinde olan Halide Edip'in bazen de Alagöz Karargâhı'ndan, Akçura ve Binbaşı Ali Bey'i de yanına alarak Alagöz Tepesi'ne çıktığını ve buradan Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk günlerinde gidişatını izlediğini kendisi aktarmaktadır. Daha öncesinde, Eskişehir Kütahya vuruşmaları sırasında Kızılay görevlisi olarak Eskişehir Askeri Hastanesi'nde gönüllü hemşirelik yapmış olan Halide Edip Hanım'ın kadın haliyle apar topar asker olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılması, Ankara'da eşi Adnan Bey'le misafir olarak ağırlamış olduğu Yakup Kadri Bey'de de cephede yer alma fikrini oluşturmuştur²².

¹⁹ ATASE Arşivi; İŞH Kataloğu, Kutu:570, Gömlek:41-1

²⁰ Halide Edip Adivar; *Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstiklâl Savaşı Hatıraları*, Can Yay., İstanbul 2008, s.214

²¹ a.g.e., s.216

²² Yakup Kadri Bey'in arkadaşı Ruşen Eşref'in de Hâkimiyet-i Milliye'nin harp muhabiri sıfatı ile cepheye gittiğini haber alması kararını kesinleştirmiştir. Adeta bir silsile gibi Akçura'nın telkinleri ile hareket eden Halide Edip Hanım ve ardından da Yakup Kadri Bey Tedkik-i Mezalim Şubesinde aynı yerde ve aynı görevde buluşacaklardır.

Akçura, Sakarya Meydan Muharebesi başlamadan evvel Temmuz ayı başlarında Garp Cephesi 2. Şubesi'ndeki görevi sırasında, cephedeki askerlerin motivasyonunun artması için cephe ajansı vasıtasıyla makaleler ve mesajlar yazıp dağıttırılmıştır²³. Muharebe öncesinde ve muharebe sırasında Türk askerinin isteklendirmesinin psikolojik esasını yürüttüğü anlaşılan Akçura'nın ordu lehine olduğunu düşündüğü fikirleri İsmet Paşa'ya 5 Ağustos tarihli mektubu²⁴ ile sunması ile açığa çıkmıştır. Akçura'nın görüşlerinin, İsmet Paşa tarafından fazlasıyla dikkate alındığı görülmektedir. Mektuptan 4 gün sonra İsmet Paşa'nın yayınladığı emir ile ordunun maneviyatının yükseltilmesi için gereken tedbirler ciddiyetle alınmıştır. Milli Mücadele'nin ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin dini yönünü ve psikolojik boyutlarına katkısı fazlası ile büyük olan bu mektup ile Akçura'nın ismi farklı bir alanda temayüz etmektedir. Çünkü Milli Mücadele'nin din adamları ve dini boyutunu inceleyen araştırmacıların üzerinde durmaları gereken yeni isimler Yusuf Akçura ve çıkardığı emir ile İsmet Paşa olacaktır.

Sakarya Meydan Muharebesi'ni Türk milletinin ölüm kalım savaşı olarak gören tarihçi ve stratejisyenlerin ortak fikirleri muharebenin tarihi değiştiren bir olay olduğudur. Akçura'nın ifadesi ile ken-

²³ ATASE Arşivi; İSH Kataloğu, Kutu:1235, Gömlek:88-1 Bu belge, Yusuf Akçura'ya sunulmak üzere bilgilendirme yazısıdır. Askerlere dağıtılmak üzere Akçura'nın yazdığı mesaj ya da makalesinin Cephe ajansında tevzi olunmadan önce düzenlemesi gereken bir yerin olup olmamasını 2/7/37 tarihi ile Matbuat ve İstihbarat Müdürü Umumisi Hüseyin Ragıp imzası ile sorulmuştur. Fakat mesajın tamamı bulunmamaktadır. Sorgulanan yerin ise mesaj ve ya makalenin içeriğinin, Yunanlıların, İngiliz çıkarlarına hizmet eden bir unsur olduğu ifadesidir. Muhtemeldir ki Atina Darülfünun'undaki meslektaşlarının Yunan askerlerine dağıttıkları esassız propaganda olan mesaj ve yazılardan fazlası ile nitelikli ve bilimsel içerikli olmasıdır. Zira çizgisi ve tavrı belli olan bir şahsiyet ve bir bilim adamı olarak Akçura çağdaşlarından ötede bilimselliği ölçüsünde akademik nitelikte değerlendirilmelidir. Çünkü, belgedeki şu ifade de bunu teyit etmektedir: **“Yunanlılara İngilizlerin tezahür olduğunun askerimize izahı su-i tesir hasıl edeceği mütalaasında bulunulmaktadır. Biz bir fikir ilave etmeyerek bildiriyorum. Eğer sizce de doğru ise dünkü ajansı tevzi ettirirsiniz Matbuat ve İstihbarat –ı Müdürü Umum-i Hüseyin Ragıp”**

²⁴ ATASE Arşivi; İSH Kataloğu, Kutu:1233, Gömlek:44-3,4'de Akçura'nın, İsmet Paşa'ya gönderdiği mektup, Gömlek:44-1'de de İsmet Paşa'nın askeri birliklere gönderdiği emri yer almaktadır. EK2

di kaderine terk edilmiş, cahil bırakılarak tek ve en kıymetli değeri ile hareket etmesi istenen Türk askerinin ve komutanlarının bu muharebede olağan dışı yetenekleriyle makûs talihi tam anlamı ile tersine çevirdikleri ve Yunan Ordusu'nu Sakarya'nın batısına çekilmeye zorladıkları büyük bir savaştır.

Yakup Kadri Bey'in de dikkate alarak hatıratında, Yusuf Akçura'ya ait olduğunu belirttiği şu ifade de: “*Bugünkü dünya vaziyetinin kilit taşı Garp Cephesidir, zamanımızın ehli salip muharebeleri bugün sekiz yüz sene evvel olduğu gibi Sakarya vadisinin etrafında toplanmıştı*²⁵.” Akçura, tarihsel özelliği ile Haçlı Seferlerinin Sakarya Meydan Muharebesi ile benzerliğini coğrafi ve niteliksel olarak ele almaktadır. Sekiz yüz sene sonrasında tarihi bir muharebede görev üstlenen Akçura'ya cephedeki hizmetlerinden dolayı 20.11.1927 tarihinde TBMM tarafından İstiklal Madalyası verilmiştir.

Akçura, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında kendi öğrencisi olan Garp Cephesi İstihbarat Şube Müdürü Binbaşı Tahsin Bey'in başkanlığı altında 2. Şube'de çalışmaktadır²⁶. Akçura, aynı şekilde Binbaşı Tahsin Bey'e bağlı olarak 1. Şube'de görev yapan Halide Edip Hanım ve Yakup Kadri Bey ile beraber, Yunan ordusunun sivil halka karşı giriştiği mezalim ve tecavüzleri araştırmak üzere kurulan Tedkik-i Mezalim Şubesi'nde de görev yapmıştır. Ankara'yı terk etmek fikri şöyle dursun, geçici bir görev niteliğinde yarı askeri bir kimlik ile İsmet Paşa'nın oluru doğrultusunda, cepheye görev almak isteyen Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) muharebenin bitimini takip eden günlerde oluşturulan Tedkik-i Mezalim Şubesi'nde almış oldukları görevi şu şekilde anlatmaktadır: “*Asıl vazifemiz bölgedeki köyleri dolaşmak, köylülere Yunan fecayîini tedkik ve tespit etmek ve görüp işittiklerimizi bir kitap halinde Erkân-ı Harbiye'ye vermektir. Halide Hanım'dan, Yusuf Akçura'dan ve benden müteşekkil bir heyet bütün Haymana Ovasını ve Mihalıçlık bölgesinin bir yanından*

²⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu; **Vatan Yolunda**, İletişim Yay., İstanbul 2008, s.125

²⁶ **ATASE Arşivi; İSH Kataloğu, Kutu:570, Gömlek:41-1**

girip öbür yanından çıkararak yüzlerce köyün küllerini, toprak yığınlarını taramaya ve her menzilde birkaç saat durup o milli felaketin tefsilatını bizzat felaketzedelerin ağzından dinlemeye koyulmuştuk. Bu haftalarca hatta aylarca altından kalkılamayacak kadar ağır bir işti. Düşman çekilirken her şeyi öyle sistematik bir tarzda yok etmişti, öylesine taş üstünde taş bırakmamıştı ki, insan, ilk bakışta burarlarda bir zaman oturanlar var mıydı diye şüpheye düşerdi.²⁷ Yunan ordusunun bölge köylerini ve çekilmesi ile güzergâhı üzerinde bulunan diğer köyleri yakıp yıkması, hayvan ve hasada zarar vermesi, sivil halka karşı girişmiş olduğu tecavüz ve mezalimin bu adeta yok etme hareketinin şahitliğini yapmış olan Akçura'nın, Yakup Kadri Bey'e: "*Bu fecayi kitabını medeniyet âlemine bir hitap şeklinde yazmalısınız*" demesi üzerine Yakup Kadri Bey de, yazma konusunda kusur olmamakla beraber görülenlerin yürek burkucu olduğunu ve bu facianın yegâne sanığı olan medeniyet âlemine karşı olan bitmez tükenmez bir hayal kırıklığı oluştuğunu belirtmektedir²⁸. İnsanlık dışı bu fillerin araştırıldığı sırada Akçura'nın yanındaki Halide Edip Hanım'a anlattığı şu görüntü ise Halide Hanım tarafından dikkate değer bulunmuştur: "*Biri Türk, biri Yunan askerlerin birbirine sarılmış olduklarını görmüş. Acaba birbirlerini boğazladıktan sonra, insanlar kardeş olduğunu mu hissetmişlerdi? Yoksa aralarında artık hiçbir siper kalmayan ve ölüme giden iki insan gibi birbirlerine mi sarılmışlardı?*"²⁹

Bu çok üzücü görevi fazla sürdürmeyen Akçura, muharebenin bitmesini takip eden günlerde Tedkik-i Mezalim Şubesi'ndeki görevini bırakarak, hem derslerine katılmak hem de yeni alacağı resmi görevler için üniformasını çıkararak Ankara'ya hareket etmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonucunda Fransızlar ve Sovyetler ile başlayan diplomatik münasebetler göz önünde bulundurulursa Akçura'nın resmi görevleri için sivilleşmesi gerekmektedir.

²⁷ a.g.e., s.157-158

²⁸ a.g.e., s.160

²⁹ Adıvar; a.g.e., s.232

Akçura Ankara’da

Garp Cephesi’ndeki işlerine son vererek Ankara’ya geçen Akçura, entelektüel birikimi, Fransızca ile Rusça biliyor olması, I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa’daki faaliyetleri ve tecrübesinin yanı sıra olayları çok iyi algılayan ve tahlil edebilen yeteneği, Ankara’da açılan Sovyet ve Azeri elçilikleri ile ilişkiler konusunda resmi görevler almasına neden olmuştur. Bakanlar Kurulu kararı ile Hariciye Vekâleti Müşavirliği ve aynı zamanda Hariciye Vekâleti Umur-u Şarkiye Müsteşarlığı görevlerine atanan³⁰ Akçura’nın doğu işleri ve Sovyetlerle olan ilişkiler konusunda dikkat çekici bir rolü vardır. Ankara’da güven mektubunu sunan Ukrayna büyük elçisi Frunze³¹ için Hariciye Vekâleti’nin 30 Aralık 1921’de vermiş olduğu yemeğe de katılan Akçura, Mustafa Kemal Paşa’nın konuşmasından³² sonra Rusça bir konuşma da yapmıştır.

Büyük Taarruz öncesi, Milli Mücadele’nin silah ve cephane temini konusunda TBMM’nin Sovyetlerle Moskova Anlaşması’nın resmi metni dışında yapılan anlaşma gereği Nisan 1921’den Mayıs 1922’ye kadar olan zaman diliminde toplam 10 milyon rublelik altın yardımının yapılmış olması ve bununla beraber Şubat-Nisan 1922’de türlü silah ve cephane yardımları³³ Sovyetlerle olan ilişkiyi geliştirmiştir. Ankara’nın Rus büyük elçisi Aralof ile Azerbaycan elçisi Abilof’un

³⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti: 0301844116** numaralı belge 27 Aralık 1921’de Yusuf Akçura’nın Hariciye Vekâletinin Müşaviri olarak Bakanlar Kurulu kararı ve Mustafa Kemal Paşa’nın imzası ile Ukrayna heyeti temaslarında görevlendirildiği bilgisi yer almaktadır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Arşivi belgelerinin birinde: 27 Mart 1922 tarihli olarak Akçura’nın imzası “Hariciye Vekaleti Müşaviri” olarak açılmışken, 20 Kasım 1922’de Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi Paşa’ya, Mustafa Kemal Paşa’nın göndermiş olduğu diğer bir belgede “Hariciye Vekaleti Umur-u Şarkiye Müsteşarı Yusuf Akçura” ünvanı kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak Hariciye Vekâleti’nin danışmanı ve aynı zamanda da aynı Vekâletin Doğu İşleri Müsteşarlığı görevini sürdürdüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır.

³¹ Funze’nin gelişine ilişkin olarak sehven Aralık 1920-Ocak 1921 tarihleri verilmiş olup doğrusu Aralık 1921-Ocak 1922’dir. Kat, **a.g.e.**, s.37

³² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 27vd.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alptekin Müderrisoğlu; **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990, s.548

aracılığını yürüttüğü bu yardımlarda Akçura'nın da danışman ve aracı olarak görevlendirildiği görülmektedir. Diğer taraftan Akçura, Sovyet elçiliğinin verdiği davet ve yemeklere de katılmakta³⁴ ve elçiler ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi vermektedir. Adı geçen elçilerin Büyük Taarruz öncesi 27 Mart 1922'de Ankara'dan hareketle, cepheyi ziyaret adı altında ateşkes anlaşması³⁵ ile ilgili Sivrihisar'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmeye gitmeleri bilgisini şifreli bir telgraf ile Ankara'dan Paşa'ya Akçura bildirmiştir³⁶.

Yusuf Akçura hakkında ilk biyografi çalışmasını 1944'de yapan, Kuzey Türklerden ve arkadaşı olan Cumhuriyet döneminde ise Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından olan Muharrem Fevzi Togay'ın anlatımına göre, Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Kuzey Türklerine yapılan yardımda Yusuf Akçura'nın rolü ile ilgili şu bilgi verilmektedir: “Şiddetli bir açlığın sürdüğü kuzey Türk ülkelerinden, Müslümanların Merkez Diniye Nezareti adına Abdullah Bubi, Feyzi Bubi, Muharrem Fevzi Togay'ın bulunduğu heyetin Ankara'yı ziyareti dolayısıyla, bunlarla yakından ilgilendi ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerini sağladı. Gazi Paşa, heyeti TBMM'deki hususi dairesinde birkaç defa kabul ederek dertlerini dikkatle dinlemiş ve her türlü yardımın yapılmasını emretmiştir. İstiklal Savaşı'nın en müşkül günlerinde Garp Cephesi levazimatından yüz bin kutu konserve, üç bin çuval un ve diğer gıda malzemelerinin açlık bölgesine yollanması temin edilmiştir. ... Ayrıca Türk Hilal-i Ahmer Cemiyeti görevlileri ve cemiyetin yardımı da sağlanmıştır. ... İşte Türk âlemine maddi ve manevi bağlılığını bir kat daha teyit eden bu tarihi yardımlarda Akçura'nın çok büyük hizmet ve gayreti görülmüştür”³⁷.

³⁴ Akçura resmi olarak, Sovyet elçiliği tarafından 9 Mart 1922 tarihinde, Afgan elçiliğine atanan Fahrettin Paşa ile Buhara elçiliğine atanan Galip Bey için verilen bir yemeğe ve Puşkin'in anılması ile ilgili bir de davete katılmıştır. Bkz. Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.4, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996, s. 314

³⁵ İngiliz, Fransız ve İtalyan dışişleri bakanlarının 22 Mart 1922 tarihli Paris'te kararlaştırdıkları barış teklifi

³⁶ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Arşiv: III-10-b Dosya:55 Fihrist:57**

³⁷ Muharrem Fevzi Togay; **Yusuf Akçura'nın Hayatı**, İstanbul, Hüsnütübaat Basımevi, 1944, s.70-71

Akçura, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kayda değer isimlerindedir. Çünkü o, Milli Mücadele'nin çetin dönemlerinde bir asker, dışişlerinde müsteşar ve danışman, Ankara'da katıldığı dersler ile de bir bilim adamı hüviyeti ile karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere konferans ve kürsülerin de etkileyici ismi olacaktır.

Tüm bunlarla beraber Büyük Taarruz'un kazanılmasını takiben saltanatın kaldırılmasına ve Lozan Barış'ı için görüşmelerin başlamasına rastlayan günlerde, Mustafa Kemal Paşa'nın mili iktisat bilincinin güçlendirilmesi konusunda bilinen hassasiyeti, Bursa, İzmir ve Antalya çevresinde çeşitli konferanslar vermek üzere 20 Kasım 1922'de Hariciye Vekâleti Müsteşarı Yusuf Akçura'yı görevlendirmesi³⁸ ile görülmektedir. Akçura'nın güvenliğinin sağlanması ve kendisine yardımcı olunması konusunda da Garp Cephesi'ne, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve il yöneticilerine gönderilmiş olan bu yazının karşılığı olarak, 21 Kasım'da Fevzi Paşa gereğinin yapıldığını bildirmiştir³⁹. Ankara'dan ayrılmadan önce Fevzi Paşa ile görüşen⁴⁰ Akçura'nın, 5 Aralık 1922'de Bursa Türk Ocağı'nda verdiği konferansta⁴¹ kazanılan askeri zaferin ardından yapılması gereken işler ile ilgili özellikle iktisadi zaferin kazanılmasının önemi üzerine, ki buna '*Cihad-ı Ekber*' demektedir, ayrıntılı izahat verdiği görülmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nden 3 ay kadar önce yapılan bu çalışmalar, iktisadi işler konusunda temel nitelik oluşturmaktadır. Onun, Milli Türk Fırkası'nın ekonomik programında Devletçilik iktisadi programını benimsemesi, yeni kurulacak devletin üretiminin ağırlığını tarım oluşturuyor olması ve köylü nüfusun ağırlıkta bulunması geçiş formülü olarak bu programı fazlası ile anlamlı kılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve diğer paşaların da iktisadın önemi üzerine, zaferin he-

³⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Arşiv: III-7 Dosya:18 Fihrist:186-1, EK3

³⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Arşiv: III-7 Dosya:18 Fihrist:186

⁴⁰ Fevzi Paşa; "*Millet askeri vazifesini mükemmelen ifa etti, şimdi diğer vazifelerine sıra geldi: milletimiz sanat ve ticaret sahasında seri hatvelerle ilerlemelidir.*" demiştir Akçura'ya. İsmet, Refet ve Karabekir Paşaların da aynı doğrultuda düşündüklerini belirten ifadeler için bkz. Akçura; **a.g.e.**, s.126

⁴¹Konferans için bkz. Akçura; **a.g.e.**, s.123-136

men sonrasında duruyor olmaları bilinmekte ve bu durum Akçura'nın yazılarına da yansımaktadır. Yine 27 Nisan 1923'te Ankara Türk Ocağı'nda vermiş olduğu "Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşelerine Dair" adlı konferansı, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve tarihi misyonu ile ilgili Avrupa'daki gelişmeler doğrultusunda yapmış olduğu analizde, Türk milletinin tam bağımsız olmasının iktisaden mümkün kılınması için gereken becerinin gösterilmesi gerektiği vurgusu görülmektedir⁴². Akçura'nın, gelecekte şartların müsait olması durumunda ağırlıklı olarak millet menfaatini gözetecek nitelikte olan, uç noktalarda olmayan iktisadi programlara karşı olmadığı da verdiği konferanslardan veya yazılarından anlaşılmaktadır⁴³.

Akçura'nın genellikle, "*Dahi*" ve "*Büyük İnsan*" olarak tanımlandığı Mustafa Kemal Paşa'ya bakışına ise ilgili makalesinde geniş yer ayırmıştır. 1929'de kaleme aldığı ve Nutuk'un değerlendirmesini⁴⁴ yaptığı makalesinde ve yanı sıra diğer birçok yazı ve konuşmasında⁴⁵ da belirttiği gibi çağdaş ve milli Türk Devleti'nin eşsiz olarak nitelendirdiği lideri Mustafa Kemal Paşa ile her alanda tam bağımsızlığın sağlandığını söylemektedir. XX. yüzyılın en büyük vakalarından birisini yapan, tarihin gidişatını değiştirmeye haiz fevkalade büyük adam olarak nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa'yı, Winston Churchill'in "Cihan Buhranı" ismindeki hatıralarında övgüye değer bulmasını da işaret ederek,⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa için şu ifadeleri kullanı-

⁴² a.g.e., s.166-167

⁴³ Akçura'nın iktisadi görüşü için bkz. Kat;a.g.e., s.84-95

⁴⁴ "Ruhuna erişilmesi ne kadar zor olursa olsun "Nutuk", Atatürk'ün kişiliğini ortaya koymak isteyen için en önemli kaynaktır. Böyle olduğu halde, bugüne kadar hiçbir ciddi inceleme konu edilmemiş olması dikkat çekicidir. Edebi ve tarihsel değeri ilk bakışta göze çarpan bir eserdir." Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, s.43'de yapılan bu mantıklı değerlendirme de dikkate alınırsa 1929'da Yusuf Akçura'nın yapmış olduğu çalışma ciddi bir incelemedir.

⁴⁵ İstanbul'un resmen işgal edilmesinden Anadolu'daki milli direnişi destekleyen Akçura'nın, Ankara'ya gelişi ve sonrasında yaşadıklarının izleri bulunan "Siyaset ve İktisat" adlı makale ve konferanslarını topladığı eserinde Mustafa Kemal Paşa'yı kusursuz bir lider olarak görmektedir.

⁴⁶ Yusuf Akçura; "*Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Asli Menbalarından Nutuk*", **Türk Tarihi Encümeni Mecmuası**, Yeni Seri C.1, Sayı:1, 1929, s.3

yor: “...*Fedakar milletin başına geçen harikulade adamın, milletin kuvvet ve istidadına iman ve itimadını beşeriyet tarihini çok derin anlamış olduğundan, dâhili ve harici siyasette dahiyane vukufunu samimi halk severliğini (Demokratlığını), realiteleri bulup görmekteki emsalsiz kudretini, yorulmak bilmeyen fikri takibini, nefsine son derece hakim olarak daima azim, sabır, fenni ve nezaket ile hareket ederek efkar ve hissiyattan hiçbirisini vakti gelmeden ortaya çıkaramadığını, fikre mefkureye muhalefetle işe zarar iras edenleri müna-kaşa ve münakade sahasında çok kuvvetli mantık ve belagati ile siyaset vadisinde en muvafık çare ve tedbirlere mağlup ve bertaraf edebildiğini, müşkül mesailin mevzuu bahs olduğu zamanlarda bile sükun ve itidalini, fikri vuzuh ve civadelini asla kaybetmeksizin en musip sureti halleri bulabildiğini; mücerret tabirlerle, imanını basiret ve kiyasetini, iradetini siyasetini feragat ve şecaatini, hırslı bir kelime ile “deha”sını görüyoruz.⁴⁷” Mustafa Kemal Paşa’nın evrensel yönüne de değinerek mazlum ve geri kalmış milletlere rehber olacağını belirtmesi⁴⁸ dikkat çekicidir. Bu tespiti ile ona olan güven ve inancını sekiz yıl önce Ankara’ya henüz geldiği sırada da göstermektedir. Mart 1921 tarihli bir yazısında Haçlı seferleri tarihini ele aldıktan sonra; “*Selahattin Eyyubi üçüncü ehl-i salib muharebatında Cünud-i İslamiye’nin nasıl büyük bir kahramanı sayılıyorsa, Mustafa Kemal de bilmem kaçınıcı ehl-i salip muharebesinde Müslümanların öyle büyük bir kahramanı sayılacaktır... Ve hiç şüphe etmiyorum ki hakkın hamisi, zulmün mahisi olan adalet-i ilahiyet, o sefer de olduğu gibi bu sefer de Müslümanların gaye-i kamilesini temin edecektir.⁴⁹”* demektedir. Cumhuriyetin 1. kuruluş yılının kutlanması gerektiğini işaret eden yazısında ise Yusuf Akçura’nın, Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi vazifesi olarak gördüğü ve geleceğine ilişkin 1924 tarihli öngörüsünü belirtmek gerek: “*Birbirinin devamı ve ardılı bulunduğu halde, çelişkisi zannolunan Şark ve Garp Medeniyet-**

⁴⁷ a.g.m., s.6-7

⁴⁸ a.g.m., s.14

⁴⁹ Akçura; a.g.e., s.48

lerini telif etmektir. Bu suretle geride kalanlar ilerleyecek, beşeriyet mukadder gayesine doğru yürürken, manasız sektelerden, muzır darbelerden kurtulacak, hareketine sürat ve ahenk gelecektir. Cumhuriyetin tecelli günü dünya tarihinde yeni bir devrin başlangıcıdır. Bugünü kutlayalım, bugünü bize gösteren Ulu Tanrıya yönelelim ve bu günde “O”nun kuvvetini, “O”nun dileğini kendisinde tecessüm ettiren cisimleştiren Başkomutanımızı alkışlayalım⁵⁰”

Sonuç

Türk fikir hayatında mühim bir yeri bulunan, eserleri hala bir araya getirilemeyen ciddi bir düşün adamı ve milliyetçilik fikri üzerindeki rolü tartışmasız olan Yusuf Akçura'nın, bu fikrin ilk karakterlerinden biri olması ve çizgisinden üslubu ve entelektüel bakışı çerçevesinde ayrılmaması abide bir isim olarak Meşrutiyet Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Dönem'inde de fazlasıyla izler bırakmıştır. Yusuf Akçura, bu her iki sarsıntılı ve değişim döneminin arasında yer alan Milli Mücadele'nin sancılı askeri safhasında icra ettiği şerefli görevlerin yanı sıra, Halide Edip ve Yakup Kadri gibi isimleri etkileyerek cephede görev almalarını sağlamıştır. Akçura'nın Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde kendisine düşen görevleri ve ayrıca gönüllü olarak ittihaz ettiği görevleri de yaparak, tarihe ve tarihsel kişiliğine büyük ölçüde katkısını ortaya çıkaran bu bulgular, onun gibi özel bir ismi gitgide kıymetlendirmektedir.

⁵⁰ a.g.e., s.220-221

Kaynakça**Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Vekâleti**

0301844116

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Arşiv: III-7 Dosya:18 Fihrist:186

Arşiv: III-7 Dosya:18 Fihrist:186-1

Arşiv: III-10-b Dosya:55 Fihrist:57

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ATAZB Kataloğu:

Kutu:15, Gömlek:27

Kutu:20, Gömlek:206

Kutu:19, Gömlek:212-1

Kutu:36, Gömlek:12-1

Kutu:36, Gömlek:12-2

Kutu:36, Gömlek:12-6

Kutu:36, Gömlek:12-7

İSH Kataloğu:

Kutu:1235, Gömlek:88-1

Kutu:1233, Gömlek:44-1

Kutu:1233, Gömlek:44-3

Kutu:1233, Gömlek:44-4

Kutu:570, Gömlek:41-1

Kitaplar ve Makaleler

Adivar, Halide Edip, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstiklâl Savaşı Hatıraları, Can Yayınları, 2008, İstanbul, sayfa sayısı:313

Akçura, Yusuf, Siyaset ve İktisat, Yeni Matbaa, 1924, İstanbul, sayfa sayısı:221

Akçura, Yusuf, Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Asli Menbalarından Nutuk, Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, Yeni Seri Cilt:1, Sayı:1, 1929, sayfa no:1-25

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, Ankara, sayfa sayısı:331

Gürer, Turgut, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Gürer Yayınları, 2007, İstanbul, sayfa sayısı:455

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Vatan Yolunda, İletişim Yayınları, 2008, İstanbul, sayfa sayısı:192

Kat, Gürhan, Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, Ankara, sayfa sayısı: 263

Müderrişoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1990, Ankara, sayfa sayısı:574

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt:4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, Ankara, sayfa sayısı:927

Sinanoğlu, Suat, Türk Hümanizmi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, Ankara, sayfa sayısı:238

Togay, Muharrem Fevzi, Yusuf Akçura'nın Hayatı, 1944, İstanbul, sayfa sayısı:141

EK1

EK2

**Genelkurmay Bşk. ATASE Arşivi; İSH Kataloğu, Kutu:1233,
Gömlek:44-3,4**

Yusuf Akçura'nın İsmet Paşa'ya Yazdığı Mektup

Efendimiz Hazretleri

Zat-ı devletlerine zaten malum olan mesailden olduğu cihetle arzına ihtisar bir nev_-i hun-aşnaslık? olacağını der-piş ederek birkaç gün tereddüde bulundum ise de nihayet belki millet ve ordumuza velev cüz'i bir hizmeti olabilir düşüncesiyle mükalat-ı atıye-yi arza cür'etyab oldum:

Cemaatlerin muhafaza ve idame-i vücuduna elzem olan ferdi fedakarlıkları temin için edyanın şimdiye kadar bulduğu tarik, cemaatçe heyecan ve feveran hususuna getirmektir. İctimâ'î heyecan ve feveranlar, heman daima idraki müteasir veya gayri mümkün efkar ve gayeler uğrunda hasıl olmuştur. Bunun en bariz misali, dini heyecanlardır. Ve zaten uyan, cemaatlerin muhafaza ve idame-i vücudu endişesinden tabi_î bir surette tevellüd etmiş olsa gerektir. Hal-i harp de bulunan bir cemiyet-i edyanın gerek esas ve uhdelerinden tarz-ı hareketini istihrac ederek, gerekse ve bilhassa cemaatçe heyecan halk eden ayinlerden mütehasis ve müteessir olarak istifade eyler. En ibtidâ_î cemiyetlerde, harbden evvel harb ayinleri yapılırlar ve efrad-ı cemiyet bu dini ayinlerin taht-ı tesirinde hayat-ı ferdiyesi endişesini (.....) atılır. En medeni cemiyetlere bile, efradın hayat-ı şahsiyesini cemiyetin hayat-ı umumiyesine feda etmesi sırf idrak-ı şahsiyeden mütevellid bir irade-i kaviye neticesi değildir: (1870-1871) harbinde Luter ayinlerinin Luter dua ve ilahilerinin Almanya Ordularında ne kavi bir silah olduğunu, Fransızların en derin nazarlı muharrirleri zirk ederler. Harb-i umumide en müterakki sayılan akvamın dini ve milli vaaz ve ayinlere ne dereceler de ehemmiyet vermiş oldukları malumdur. Bugün yeni bir din ihdas etmeğe uğraşan komünistler. Kızıl Ordularında vaaza (propagandaya) ayine (nümayiş ve alaylara) çok mü-

him bir mevki ayırıp, külliyetli gayret ve nakid sarf etmek de dirler. Nihayet karşımızda duran Yunan Ordusunun dini ve milli vaaz ve ayinlerden çok müstefid olduğuna, bazı istihbarat ve bazı vesaik-i şahadet etmektedir; kral Kütahya'ya gelirken bir tarafına Başvekilini, bir tarafına Atina'nın Başpapazını (Metropolidini) almış bulunuyordu. Bir esirden alınan bir risale din ve millet namına en mahirane yapılmış propagandanın mükemmel bir misalidir. İlaahir

Çok zavallı, çok cahil ve ibtidaî kalmış olan Anadolu Türkü'nün yegane istinadgah-ı maneviye ve harsiyyesi dinidir. Son on, on beş senenin buhran manevi bu istinadgahını hayli sarımsakla beraber yıkmış değildir. O kadim istinadgah da yanına yeni bir müstenid, bir de (..) de henüz vaz edilememiştir. Halkın pek tabii olan köyüne, ailesine merbutiyet ve muhabbeti henüz (.....) edilmiş bir vatan ve millet merbutiyet ve muhabbeti derecesine çıkamamıştır. Bu cihetle halkımızı cemaat uğrunda kuvva-yı ferdiyete sevk etmek üzere istifade edeceğimiz bir hayli amil, dini heyecan olacaktır. Heyecan-ı diniyenin en kavi müessiri vaaz ve irşaddan ziyade ayinlerdir. Hele ibtidaî insanlar üzerinde en baliğ ve mevzu' vaaz ve irşadların bile tesiri pek az olur. Onlar bilhassa cemaatçe kılınan namazlardan, dualardan, istiğfarlardan, tekbirlerden, salat ve selamlardan, muhrık bir sesle okunan Kur'an dan, mevludun (mevlitten) mütehasis ve müteheyyc olurlar.

Fikri acizaneme göre, geçirmek de olduğumuz bu devr-i sükûn da, gerek müftü ve imamlar, gerek zabitan ve ümera ve gerekse orduca celb olunacak müezzin ve mevlidhanlar vasıtasıyla dini ayinlerin yapılması, yani

Faraiz-i diniyenin tamamını ifası askerin maneviyatına cidden hüsn-i tesir icra edebilir. Elcaat-ı askeriye mani olmadıkça her taburda, her karargâh da beş vaktin ezanları okunmalı ve asker vezaif-i askeriyesine hâlel gelmemek üzere namaz kılmaya teşvik edilmelidir. Hele Cuma namazları mutlaka cemaatçe ve zabitalarıyla birlik de kılınmalıdır. Yatsı namazlarından sonra salât ve selamlar, istiğfarlar ve tekbirler getirilmelidir.

Hareket-i harbiye arefelerin de bilhassa istiğfar olunmalıdır. Birkaç mevludhan, grupları dolaşıp mevlud okutulmalıdır. Ba husus şehri-i tekbir olan kurban ayına girilmek üzeredir. Maruz-ı icraata, bu husus bir vesile-i hasene teşkil edebilir.

Çok derin ve samimi hürmetlerimi arz ve takdim ile cüretkârlığının afvını istirham ederim efendimiz. Fi 5 Ağustos sene 1337

Bende
Akçuraoğlu Yusuf

25 / Ağustos / 37

Yusuf Beyefendi gruplara kısa bir tamim kaleme alınacaktır.

EK2

**Genelkurmay Bşk. ATASE Arşivi; İSH Kataloğu, Kutu:1233,
Gömlek:44-1**

İsmet Paşa'nın Askeri Birliklere Yayınladığı Emri

1257/120 § 2 2 Hem numara 5586 Telgraf Polatlı 9 / 8 / 37

1,2, 4, 5, 12 inci grup kumandanlıklarına

İhtiyat grubu kumandanlıklarına

9, 6 ve Müretteb fırka kumandanlıklarına

Haymana da 15 inci fırka kumandanlığına

Ayaş da 3. Süvari fırkası kumandanlığına

Faraiz-i diniyemizin de elyevm-i azamı olan faraize-i cihadın hüsn-i ifası, diğer vazaif-i diniyenin dahi ba-kemal-i itina edasıyla mümkün olur. İyad-ı İslamiyenin ekberi olan ıyd-ı sayd-ı azha-yı ihtiva eden şehr-i Zilkadeyi idrakımız vesile-i hasenesiyle hususat-ı atiyenin bilcümle kıtaatda teması icrası ehemmiyetle tavsiye olunur.

1- Karargâh ve ordugâhlarda beş vakit de Ezan-ı Muhammedi okudulacak ve vazaif-i askeriye icabı mazur olmayan zabitan ve efradın cemaatle eda-yı salât etmelerine dikkat olunacaktır. Hele Cuma namazları mutlaka bir cemaat-ı kübra ile eda edilecek ve bade's-salah muktedir bir müftü efendi tarafından cemaate vaaz ü irşadda da bulunulacaktır.

2- Cemaatle eda-yı salâtı müteakib ve ba-husus yatsı namazlarından sonra cehren Kuran-ı Kerim okunmalı cemaatçe ve cehren tekbir getirilmeli. İstiğfar olunarak ve ruhu Peygamberiyeye salat ü selam gönderilerek istida-yı zafer olunmalıdır. Harekât-ı askeriyyeye takaddüm eden günlerde cemaatçe ve cehren istiğfar ve istidayı zafer okutulacaktır.

3- Kıtaat da veya kıtaatın sakin oldukları mahallere karib-i kasabat da bulunması muhtemel güzel sesli hoca efendiler kıtaata celb

olunarak Kur'an-ı Kerim tilavet ettirilmeli ve mevlud-i şerif okutturulmalıdır.

4- Balada mezkûr hususatı icraya erkân-ı ümera ve zabitanla beraber müftü ve imam efendiler memurdurlar müftü ve imam efendiler daima kıtası başında bulacaklar ve vazaif-i merdualarını tamamen ifa eyleyeceklerdir. Kıtaatta noksan olan müftü ve imamlarında ikmal için teşebbüsat da bulunulmalıdır.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet

Aslına mutabıktır. Fi 6 Grup 5 Sadık

Grup 1 Hulusi Efendi

Haymana da (...) 3 inci grup Kemal Efendi Ankara da

Cemal Efendi

EK3

Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Arşiv: III-7 Dosya:18 Fihrist:186-1

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

2-692

Şifre

Ankara

20-11-1922

Müteakiben Garp Cephesine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye
Vekili Fevzi Paşa Hazretlerine Bursa, İzmir Vilayetlerine,
Antalya Mutasarrıflığına

Tarih-i vukfu malum olan Hariciye Vekâleti Umur-u Şarkiye Müsteşarı Müderris Yusuf Akçura Bey'in Bursa, İzmir ve Antalya havalisinde müteaddid konferanslar vermek suretiyle ifa edeceği seyahatte tarafınızdan azami derecede mazhar-ı suhulet olmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal

Fevzi Paşaya yazdım/20/11/28

Vilayet Mutasarrıflığına Dâhiliyede kapatılmak üzere gönderdim